

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

04/269

TAOLE, Nthabiseng: Use and application of ICTs in education and information provision in Africa: a gateway to quality resources = Inf.Dev. 19.vol. 2003. 4.no. 289–294.p. Bibliogr.

Az információtechnológia használata az oktatásban és az információellátásban: web-zsilip afrikai forrásokhoz

Honlap; Információtechnológia; Oktatás -számítógéppel

A cikk beszámol a „The Use and Application of ICTs in Education and Information Provision in Africa” (Információs és kommunikációs technológia alkalmazása az oktatásban és információellátásban Afrikában, UAICT-Africa) c. internetes zsilip létrehozásáról. E projectben a SADC (Southern African Development Community) régió kilenc egyetemének információs szakemberei vesznek részt. Bemutatja, hogy ezzel a tárgyköri zsilippel hogyan hoztak létre egy kereshető internetes adatbázist az afrikai oktatásügyben és információellátásban használt információs technológiákról. Ismerteti a zsilip szakterületi lefedettségét, megcélzott használói körét és a jó minőségű teljes szövegű források kiválasztásának technikáit. Végül megvizsgálja az együttműködésből következő lehetőségeket és kihívásokat.

(Autoref.)

Könyvtárépítés, berendezés

04/270

HALL, Richard B.: Libris DESIGN and financing public library buildings = Bottom Line. 17.vol. 2004. 1.no. 20–27.p.

A Libris DESIGN szoftver és a közkönyvtári épületek tervezése

Költségelemzés; Könyvtárépület -közművelődési; Szoftver

A közművelődési könyvtárak építési költségeinek megbecslése nehéz, de rendelkezésre állnak olyan eszközök, amelyek segítenek az építési költségvetés kialakításában. A vonatkozó könyveken és a Library Journal éves könyvtárépítészeti számain kívül ma már számítógépes szoftverek is segíthetnek a költségek kiszámításában. A költségek megbecslése mindig is lényeges volt, de az emelkedő árak és a változó finanszírozási források miatt manapság még fontosabbá vált az ilyen projektek költségeinek minél pontosabb előrejelzése.

(Autoref.)

04/271

DIMENSTEIN, Catherine: Executing a library move. A planned approach to moving your library = Inf.Outlook. 8.vol. 2004. 1.no. 37–38., 41–42.p.

Könyvtárköltöztetés – tervszerűen

Költözés; Tervezés; Üzemi szakkönyvtár

A könyvtárköltöztetés előzetes tervezést, átgondolt ütemezést igényel. Még ezt megelőzően tisztázni kell, hogy ki fedezi a költségeket, milyen segítségre (fizikai munka, csomagolás stb.) lehet számítani, hogyan kell kezdeményezni a hálózati és távközlési kapcsolatok áthelyezését.

Néhány tipp a költözésben nagy gyakorlatot szerzett szerzőtől: mindenképpen ismertessük meg a tervezőt a könyvtár működésének lényegével (általában nem tudják például, hogy a könyvek nehezek, a polcok között toloszéknek is el kell férnie, vagy hogy az állomány gyarapodik); ragadjuk meg az alkalmat és szükség esetén változtassunk a terek beosztásán, a bútorok és polcok elrendezésén (kockapapír-módszer!); a használók helyzetébe belegondolva tervezzük meg az állomány elrendezését; a bútorok mellett ne feledkezzünk meg a konnektorok, csatlakozók, fűtési és egyéb szerelvények cél-szerű elhelyezéséről sem.

A használókat mindig időben tájékoztassuk a legkülönbözőbb csatornákon: mi vár rájuk, mire számíthatnak a közeljövőben. Elkerülhetetlen, hogy szolgáltatást ne szüneteltessük, de ebben az időben is fenntarthatjuk az elektronikus referenzet és – a szerver költöztetését leszámítva – online forrásokat is használatba tudunk adni.

A fenntartóknak nem árt tudniuk, hogy egy könyvtárat összezsugorolni nem ugyanaz, mint mondjuk, egy irodát. Ha van rá idő és telik rá, igénybe vehetünk professzionális költöztető céget, de nagyon jól beváltak erre a munkára a könyvtároshallgatók is.

A polcokon lévő anyag mennyisége alapján számítsuk ki, hány ládára lesz szükségünk. A megfelelő lá-

dák birtokában határozzuk el, hogy az állományt milyen részekre bontjuk (pl. referenzművek, kölcsönözhető könyvek, időszaki kiadványok, AV anyag, irattár stb.), ezeket lássuk el betűjelzéssel, amely a ládára kerül, a berakodáskor adott sorszámokkal egyetemben. A könyveket úgy helyeztük el a ládában fordított sorrendben elindulva, hogy kirakodáskor a helyes sorrendben egyenesen a polcra tehesük őket. Ha jól rakodtunk be, a kirakodás is egyszerű lesz: a legmagasabb sorszámú ládával kell kezdeni a munkát. Amennyire lehet, kerüljük a cipekedést!

A számítógépek szállításakor nagyon óvatosan járjunk el, a kábelekre külön figyeljünk! Beköltözés előtt járjunk körbe a helyiségekben és jól nézzünk körül! Segítsük a polcokat újra összeszerelő munkáját, széles ragasztócsíkokkal jelöljük ki a bútorok helyét!

Amikor minden a helyére került, tartsunk egy jó hangulatú nyílt napot, mutassuk be a könyvtárat minden érdeklődőnek, a könyvtár fenntartójának vezető munkatársait is beleértve. Erre az alkalomra frissítsük fel szóróanyagainkat! Ne csüggedjünk, ha a költözés miatt átmenetileg visszaesik a forgalom!

(Hegyközi Ilona)

Számítógép-szoftver

Lásd 270

Elektronikus könyvtár

04/272

BONNELLY, Claude: The Canadian Initiative on Digital Libraries = New Rev.Inf.Netw. 9.vol. 2003. 101–112.p.

A Kanadai Digitális Könyvtári Kezdeményezés, a CIDL

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Koordináció -belföldi

A Kanadai Digitális Könyvtári Kezdeményezés (Canadian Initiative on Digital Libraries, CIDL, www.nlc-bnc.ca/cidl) 1997-ben indult a Library and Archives Canada (azaz a kanadai nemzeti könyvtár, amely az országos levéltárral való összevonása után kapta ezt a nevet) keretében. A CIDL egyesületi formában működik, 60 tagot számlál, főként, de nem kizárólag egyetemi könyvtárak vesznek részt a munkájában.

Tevékenysége és projektjei három fő célhoz kapcsolódnak, ezek a következők: információterjesztés és képzés, szabványosítás és a bevált gyakorlat alkalmazása, valamint a tevékenységek koordinálása az átfedések elkerülése érdekében.

A tagokkal való kommunikáció fő helye a CIDL weblapja és elektronikus híradója (CIDL News), továbbá a rendszeresen tartott nyilvános ülések, amelyeket ajánlásokat fogalmazznak meg. A CIDL költségvetéséből arra is fordítanak, hogy a tagok munkatársainak konferenciai és tanfolyami részvételét támogassák. A CIDL működteti a kanadai digitalizálási munkálatok kereshető kataszterét is (Inventory of Canadian Digital Initiatives, www.nlc-bnc.ca/initiatives/erella.htm), amely 245 intézmény 270-nél több projektjét tartja nyilván önkéntes bejelentések alapján.

A szabványosítás és a bevált gyakorlat elterjesztése terén a CIDL együttműködik a nemzeti könyvtárral, és linkgyűjteményt működtet, amely hasznos eszközökhöz és iránymutató dokumentumokhoz vezet el. Most van kialakulóban partneri együttműködése az OCLC-vel közös digitalizálási és állományvédelmi műhelymunka megszervezése céljából.

Az Inventory munkálatainak eredményeként a digitalizálási munkálatok koordinációjának egy része

is megvalósul. Emellett a CIDL tárgyalásokat folytat a fenntartható finanszírozás megteremtése érdekében, elsősorban a Kanadai Örökség Minisztériummal. A CIDL közreműködésével alakították ki a Cultural Content Online (CCO) finanszírozási programot, amely azokat a projekteket támogatja, amelyek megfelelnek a szigorú irányelveknek és szabványos megoldásokat alkalmaznak.

A „tömeges” digitalizálás terén három nagyszabású projekt zajlik: 1. az egyetemi és tudományos könyvtárakban folyó kísérleti programokból indult az *Electronic Theses and Dissertations* (ETD) projekt, amelynek egyik alprogramja a *Theses Canada* a nemzeti könyvtárban zajlik; 2. a *Canadian newspapers online* program országos stratégiát dolgoz ki a hírlapok megőrzése és hozzáférhetővé tétele érdekében, széles körű együttműködésben más szektorok képviselőivel; 3. helytörténeti-helyismereti és regionális vonatkozású az *Our Roots/Nos racines* projekt, amely felerészben tartalmaz angol és francia nyelvű, mind nyilvánosan hozzáférhető, mind szerzői jogi védelem alá tartozó dokumentumokat (www.ourroots.ca és www.nosracines.ca).

Az *Our Roots/Nos racines* projekt keretében 2001–2002-ben 1500 könyvet (300 ezer oldalt), 2002–2003-ban kétezer könyvet (400 ezer oldalt) és nagy mennyiségű oktatási anyagot, 2003–2004-ben további kétezer könyvet digitalizáltak a kanadai helyi és regionális kulturális örökség köréből. A projektbe a könyvtárak, múzeumok, levéltárak szakemberei, tanárok, információtechnológiai szakemberek és az egyes települések is bekapcsolódtak. A projektet két intézmény vezeti (University of Calgary, Université Laval, Québec City), A digitalizálási munkálatokat és a metaadatok előállítását e két intézményhez csatlakozva további egyetemi könyvtárak végzik. A további fő partnerek a nemzeti könyvtár, a legkülönbözőbb típusú nagykönyvtárak, levéltárak, kutatóintézetek és szolgáltató vállalatok. A tevékenységeket különböző bizottságok fogják össze

(szerkesztő, webes fejlesztési, koordinációs és projektmenedzsment bizottság).

A célközönséget az iskolai tanulók, a nagyközönség, az élethosszig tartó tanulásban résztvevők, a települések lakói, a családok, a történeti és családfakutató társaságok, kutatók, a felsőoktatásban működő oktatók és hallgatók alkotják. Visszajelzéseik biztatóak a projekt hasznosságát illetően.

A CIDL több éves tevékenységét és működését értékelő nyilvános ülésen 2002-ben elhatározták, hogy nagyobb súlyt helyeznek a nagyszabású projektekre, a finanszírozási feltételek előteremtésére, a fenntarthatóság és interoperabilitás problémáinak megoldására és a partnerekkel való információcseréjének fejlesztésére. A fejlesztési irányokat a tagintézmények véleménye alapján határozzák meg, továbbá megvizsgálják, hogy a CIDL-nek milyen modell szerint illeszkedne célszerűen a nemzeti könyvtár szervezetebe.

(Hegyközi Ilona)

04/273

FREEDMAN, Maurice J.: Continuity and change for U.S. libraries in the digital age: how U.S. public and academic libraries are confronting the challenge of the digital library = Inf.Serv.Use. 23.vol. 2003. 4.no. 211–226.p. Bibliogr. 8 tétel.

Folyamatosság és változások az amerikai könyvtárakban a digitális korban: hogyan viszonyulnak a digitális könyvtár kihívásához a közművelődési és egyetemi könyvtárak?

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár

A New York államban működő Westchester Library Systems (WLS) igazgatója átfogó tanulmányában a könyvtári tevékenység folyamatosságát, a digitális technika vívmányaiból adódó változások hatását és az alkalmazások jellemzőit vizsgálja rész-

letesen, saját intézményének szentelve a legnagyobb teret.

A WLS egy olyan együttműködési rendszer, amelyet New York Állam hozott létre 38 önálló könyvtárból 874 ezer lakos ellátására. Központi finanszírozású ugyan, de Westchester megye önkormányzatától is jelentős támogatásban részesül (ez húsz esztendő alatt évi 42 ezerről 940 ezer dollárra emelkedett). A cél az, hogy jobb szolgáltatásokat biztosítsanak jóval takarékosabb és hatékonyabb módon. A tagkönyvtárak fizetnek ugyan a technikai szolgáltatásokért, de a teljes költséget állami, önkormányzati és pályázati forrásokból fedezik.

Az új technika alkalmazása három területen bizonyult eredményesnek: az integrált online és telekommunikációs rendszer (Dynix), a katalógizálás és az adatbázis-fejlesztés, valamint a licenz-tárgyalások terén.

A költségvetési források koncentrációja révén széles választékot nyújtanak pl. a kereskedelmi adatbázisok (3000 újság és magazin, kereskedelmi és orvosi adattárak stb.) előfizetésével. Közös online katalógusukban 800 ezer címet (könyvet, hangzó- és videó-anyagokat stb.) tesznek hozzáférhetővé közel négy milliárd példányban. A könyvtárak anyagát bárhol online előjegyezhetik az olvasók, és a kért művet a megjelölt könyvtárba szállítják 2–3 napon belül. Az előjegyzések száma két év alatt 1000%-kal nőtt, és olyan műveket is kölcsönöztek, amelyeket évek óta soha. (Részletesebben a <http://www.westchesterlibraries.org/> címen.)

A digitális állomány kiépítése során megtanulták, hogy egy nagy gyűjtemény sokkal értékesebb sok kicsinél, hogy az új technika és a kooperáció együttesen vezet az intenzívebb állomány-használathoz, és hogy a régimódi együttműködés a siker egyik titka.

Nem igazolódtak azok a félelmek sem, hogy az elektronikus korszakban a látogatók száma csökkenni fog, sőt: országos szinten megduplázódott (1990 és 1998 között), a kölcsönzés száma 2%-kal,

az egy főre eső kölcsönzött tételek száma pedig 20%-kal nőtt!

A digitális könyvtár-fejlesztéssel kapcsolatos helyi kezdeményezések ismertetése után a nagy észak-amerikai egyetemi könyvtárak programjait ismerte-ti (University of Arizona, Rutgers University, University of California, Berkeley és University of California, Santa Barbara), majd a fontosabb digitá-lizálási projektekre és kezdeményezésekre (MUSE(r), JSTOR, SPARC, Colorado Digitalization Project) is kitér, végül a digitális tartalom karban-tartásának kritikus mozzanataira hívja fel a figyel-met.

(Murányi Lajos)

04/274

HAN, Lifeng – GOULDING, Anne: Information and reference services in the digital library = Inf.Serv.Use. 23. vol. 2003. 4.no. 251–262.p. Bibliogr. 35 tétel.

Információs és referenz-szolgáltatások a digitális könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Könyvtá-ros -felsőfokú; Referenz

A könyvtári szolgáltatások egyik legfontosabbika a tájékoztató szolgálat, vagy referenz-szolgáltatás. Azon az alapon, hogy az automatizált digitális könyvtári technológia egyre több információkeresé-si problémát megold és megváltoztatja a használói szolgáltatásokat, a szerzők a használók körét egy háromszintű rendszerben helyezik el.

A referenz-szolgáltatások mint a szolgáltatások legfontosabb összetevői, éppúgy mint a könyvtárak maguk is, folyamatosan fejlődnek. A személyes kapcsolat a könyvtáros és az olvasók között mindig fontos része volt a könyvtári tevékenységnek.

Most, hogy a könyvtárak digitális könyvtárakká vál-nak, a könyvtárosoknak át kell gondolniuk, hogy szolgáltatásaikat hogyan illesszék az új körülmé-nyekhez és az új információs szükségletekhez. Bár a felmérések szerint drasztikusan csökken a refe-

rensz-kérdések száma, a kutatók mégis egyetérte-nek abban, hogy a referenz-szolgáltatásokra, a használók képzésére a digitális könyvtárakban is szükség van.

A kérdés felvetése sok izgalmat okoz. Világos, hogy a téma nem szűkíthető le egyszerűen a kérdés-vá-lasz fogalmára. Ahhoz, hogy a könyvtáros valóban az olvasó által keresett információval láthassa el a használót, nem árt ismernie a kérdés hátterét: mi-ért keres az olvasó valamit. A szolgáltatásnak leg-alább annyira elébe kellene mennie az olvasói igé-nyeknek, mint amennyire ki kell szolgálnia azokat.

A szerzők az új környezet követelményeinek megfe-lelő használói információs szükségletek alapján mu-tatják be azt a modellt, hogyan képzelik a refe-renz-szolgáltatásokat a digitális könyvtárban. Fel-merül a kérdés, miért is kell a digitális könyvtára-kat integrálni a könyvtári szolgáltatások rendszeré-be. Egyrészt azért, mert tény, hogy az automatizált digitális könyvtár sajátos eszközeivel egyre több in-formációszükségletet tud kielégíteni, s e miatt drá-maian átalakítja a hagyományos referenz-tevé-kenységet. Ez azonban nem jelenti, hogy helyettesí-tené is azt. Másrészt, köztudott, hogy a könyvtári munka szolgáltatás-orientált. A könyvtár fejlődését mindenkor a használói igények határozzák meg. Napjainkban a távoktatás, az e-tanulás virágzik. Ezt figyelembe véve a könyvtár akkor felel meg az elvárásoknak, ha ezeket a tevékenységi formákat se-gíti. A társadalmi környezet napjainkban a haszná-lóközpontú, az önálló tanulást, az önálló informá-ciókeresést lehetővé tevő keresési stratégiák kialakí-tását várja a könyvtártól. Persze közben az emberi segítség, vagyis a könyvtáros is része marad a rend-szernek.

A használók információszükséglete komplex, állan-dóan fejlődő, s minden igényt színesít a kérdező személyisége, kifejezőmódja, egyénisége.

A cikk szerzői a használó igényeket és az ezeket ki-elégítő szolgáltatásokat három szintre osztják.

Az első szint az általános, csaknem minden könyvtárhasználó számára szükséges információk köre. Ezen a szinten a digitális könyvtárban könnyen hozzáférhető felülettel kell találkozni az olvasónak, amely széles rétegek információigényeit veszi figyelembe, azaz mindenkihez szól (one-to-all). A könyvtáros szerepe a folyamatban aktív, de ez főként a háttérben történik: megfogalmazza és a gép számára értelmezhető formába önti az olvasói várható igényeket.

A második szinten a könyvtárosok, információs szakemberek használói képzéseket tartanak, ahol megtanítják az érdeklődőket, hogy egyedül is meg tudják keresni kérdéseikre a választ. Ebben az esetben a használókat érdeklődés, információigény szerint rendezett csoportként kezeljük (one-to-group). A könyvtáros szerepe itt is aktív, részben háttérmunka, részben személyes.

A harmadik szinten a könyvtáros tájékoztatópultnál várja a különböző formában érkező olvasói kérdéseket, s személyes segítséget ad megválaszolásukra. (one-to-one). Ez a legidőigényesebb, az első szint a pedig a leggazdaságosabb szolgáltatás.

A három szint kapcsolatban áll egymással. A digitális könyvtárakban egyre inkább előtérbe kerül a használók önálló információkeresése. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nincs szükségük a referenzskönyvtárosa.

Hogyan segíti a digitális könyvtár az információszükséglet különböző szintjeinek kielégítését? Az első szinten alapvető szerepe van a portálnak, ami összekötő elem a technológiai megoldások és az információkeresés között. A hatékony portál nagymértékben segíti használóit a könyvtári források és szolgáltatások elérésében. Külső és belső tényezők is ösztönzik a könyvtárakat a fejlesztésre: mint a gombamód szaporodó kereskedelmi portálok, amelyek kényelmesebb elérést biztosítanak, illetve az elektronikus adatbázisok, az e-folyóiratok, a web-alapú információk növekvő mennyisége. Ezek szinte ellepik az olvasókat, akik segítségre szorulnak abban, hogy a növekvő információforrások tömegé-

ben rátaláljanak a nekik szükségesre. Ráadásul jelzőkat kellene megjegyezniük. Az ő igényük pedig az lenne, hogy minél egyszerűbben hozzáférjenek az általuk keresett dokumentum teljes szövegéhez.

A könyvtárosoknak is igyekezniük kell tehát, hogy könnyen, kényelmesen elérhető hozzáférést biztosítsanak, természetesen nem feladva az információszállításának azt a szakszerű és minőségi módját, ami csak az ő sajátjuk. Ha erre nem lesznek képesek a használók (kutatók, diákok), akkor egyszerűen kikerülnek a könyvtárakat.

Az első szintű használói igényt olyan portál elégíti ki legjobban, amelyik a legoptimálisabb hozzáférést biztosítja a gyűjteményhez és a szolgáltatásokhoz.

Mivel az információs eszközök gyorsabban fejlődnek, mint ahogy azt a használók maguktól követni tudnák, a digitális könyvtárban is nélkülözhetetlen az emberi segítség. Bár a használóképzés és a közvetlen kérdésfeltevés a hagyományos könyvtári szolgáltatás jellemzője, továbbra is szükségesek a digitális könyvtárban is. Persze ez a kérdésfeltevés történhet a modern technikai eszközök felhasználásával (email, telefon, web-formátum). A lényeg, hogy minden olvasó számára biztosítsuk a szolgáltatások elérését. Figyelni kell arra is, nehogy a digitális szakadék kirekesszen bizonyos rétegeket. Mostanában egyre inkább előkerül egy új szolgáltatás, a virtuális referenz, és benne a referenzskönyvtáros szerepe. Tény, hogy a könnyen használható digitális könyvtárak képessé teszik a használókat az önálló információkeresésre, de ez nem jelenti azt, hogy nincs szükség a könyvtáros munkájára, csak a szerepe változik. A személyes kapcsolat helyett a háttérmunka jelentősége fog megnövekedni: a megfelelő keresőkérdések, portálok tervezése, az olvasói szokások és szükségletek felmérése, s a szolgáltatásoknak ehhez való illesztése lesz a fő feladatuk.

A digitális referenz-szolgáltatás csak az egyik lehetséges módja a referenz-szolgáltatásnak. Az 1980-as évek közepén jelent meg, folyamatosan fejlődik.

Nagy előnye, hogy segítségével idő és távolsági korlátok nélkül elérhetik az olvasók referenz-szolgáltatást. Szakértőkben az is felmerül, nincs-e eltűzva a digitális referenz jelentősége, s hangsúlyozzák, hogy ennek a formának is megvannak a hátrányai. Néhányan attól is félnek, hogy a könyvtárosi munka megbecsülése csökken, s pusztán „call-center” alkalmazottat látnak a könyvtárosokban.

A fő kérdés, hogy a digitális referenz a könyvtári munka szerves részévé váljék. Ennek érdekében olyan használói tanulmányokon alapuló és válogatott minőségi információforrásokat tartalmazó, információszakemberek által szerkesztett portálokat kell tervezni, amelyek legjobban segítik a használók önálló információkeresését. Továbbá különféle képzési programokon meg kell tanítani az olvasókat arra, hogy hatékonyan tudjanak élni a digitális referenz adta lehetőségekkel, de e mellett szükség esetén biztosítani kell a személyes segítséget, felhasználva ebben a modern technikai eszközöket, az új technológiát integrálva a már meglévő rendszerbe.

A digitális könyvtár ideális tájékoztató szolgáltatásnak modellje egy intelligens digitális könyvtári rendszer, amely párosul a magasan képzett és hatékony személyes könyvtárosi segítséggel.

(Dr. Szénászky Mária)

04/275

HALL, Susan – HOOVER, Lona – WOLVERTON, Robert E.Jr.: Publishing electronic theses and dissertations: reconfiguring library services = Tech.Serv.Q. 21. vol. 2003. 2.no. 63–70.p. Bibliogr.

A munkafolyamatok átalakítása elektronikus szakdolgozatok és disszertációk szolgáltatásához

Disszertáció; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Szolgáltatások

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Miközben a tudományos könyvtárak a szakdolgozatok és disszertációk digitális tárolásának lehetőségeit vizsgálják, több szolgáltatási kérdés is felmerül. Az első probléma a megfelelő személyzet hiánya. A szakdolgozatokkal és disszertációkkal kapcsolatban a könyvtár szerepe változik: a hagyományos kötetésen, katalogizáláson és raktározáson túl új igényeknek kell megfelelnie. Néhány esetben az egyetemi karok, posztgraduális iskolák és egyetemi könyvtárak átalakítják munkafolyamataikat a disszertációk elektronikus kezelése érdekében. A szerzők a következő szempontok alapján vizsgálják meg ezeket a programokat: a könyvtár szerepe az elektronikus szolgáltatásokban, a publikált elektronikus dokumentumok száma, webhely-információk, a távoktatásban részt vevő hallgatók számára nyújtott szolgáltatások színvonala.

(Autoref. alapján)

04/276

NOVÁ, Hana: Knižnice a elektronické informačné zdroje = ITlib. 2003. 3.no. 4–6.p. Bibliogr.

Könyvtárak és elektronikus információforrások

Adatbázis; Elektronikus könyvtár; Gépi folyóiratkezelés; Időszaki kiadvány

Az elmúlt 10–15 évben a hagyományos könyvtári tevékenységekben bekövetkezett változások az internet elterjedésével, az elektronikus publikálás, információközvetítés és -hozzáférés lehetőségeivel függnek össze.

Ahhoz, hogy a könyvtárak megőrizhessék fontosságukat és szerepüket a kiadók és a használók közötti közvetítésben, nagyon gyorsan kellett alkalmazkodniuk az új jelenségekhez. Minden könyvtári munkafolyamatban (beszerzés, katalogizálás, olvasószolgálat) szinte egyszerre következett be a változtatás forradalmi szükségszerűsége. A korszerű technológiai eszközök ugyanakkor nem csekély anyagi vonzattal járnak, az elektronikus források elérése a technikai kihívások követését is jelenti.

Szakkönyvek. Az információtechnológiai változások legelőször a szakkönyvek publikálását érintették. Itt a '90-es évek második felétől két tendencia alakult ki. Az egyikben, amely a mai napig jellemzően folytatódik, az elektronikus verzió megőrzi a nyomtatott dokumentum sajátosságait.

A másik szerint az elektronikus publikálás joga kizárólag a szerzők kezében van, a kereskedelmi kiadók közvetítése nélkül. Ez az irány azonban csak szűkebb akadémiai körökben és kisebb tudományos közösségekben terjedt el. A kiadók szerepe változatlanul jelentős és meghatározó maradt, mivel a hozzáférés új lehetőségével élve a nyomtatott periodikum mellett az online verziót is elérhetővé teszi.

A kiadók aktívan nekiláttak kiadványaik retrospektív digitalizálásához is. Az Elsevier például egész tevékenységének digitalizálásán dolgozik. Kérdés persze, hogy van-e értelme, hiszen bizonyos szakterületeken az információ gyorsan elavul. A nyomtatott dokumentumok digitalizálási költségeit a kiadók természetesen megtérítetik valakivel, általában a végső felhasználókkal, az olvasókkal és a könyvtárakkal. Az áremelkedések ördögi körében tehát, ha a könyvtárak lemondják a megfizethetetlen időszaki kiadványokat, azzal újabb áremelést generálnak.

Az amerikai Electronic Publishing Services szerint a folyóiratok árai 1986–2001 között 215%-kal emelkedtek, a megvásárolt címek száma pedig 5,1%-kal csökkent.

1999–2003 között az áremelkedések a különböző szakterületeken 41–65% között mozogtak. Az elektronikus folyóiratok nagyon gyorsan fontos szerepre tettek szert a dokumentumtípusok között. Az ISSN adatbázis nyilvántartásában jelenleg 20.165 elektronikus folyóirat címe szerepel.

Az önálló kiadók vagy csak elektronikus folyóiratukhoz, vagy teljes szolgáltatásaikhoz biztosítják a hozzáférést. A kiadói adatbázisokban a tartalomjegyzék szolgáltatás és az összefoglalók (abstracts) hozzáférése általában ingyenes.

Mások adatbázisközpontokba szerveződve, forgalmazókon vagy cégeken keresztül többnyire exkluzív szerződés keretében biztosítanak központi hozzáférést a különböző kiadók elektronikus címeihez (EBSCO, Pro-Quest, SwetsNet, OCLC).

Az adatbázisok a tartalmuk alapján elsődleges vagy másodlagos anyagokat tárolnak. Az elsődleges adatbázisokban közvetlenül elérhető a cikk teljes szövege (HTML vagy PDF formátumban). A másodlagos adatbázisok bibliográfiai adatokat és tartalmi összefoglalókat közvetítenek, de referenz forrásokat is tartalmazhatnak (enciklopédiák, szótárak, pl. Ebrary: www.ebrary.com).

Az elsődleges és másodlagos források gyakran keverednek, újabban élő internet forrásokra való hivatkozásokkal is kiegészülnek.

Licencék. Konkrét információforrás vásárlásának szándékakor meg kell győződni arról, hogy bizonyos esetekben csupán a szolgáltatás és nem az adatbázis megvásárlásáról van szó. A licenc feltételekről szóló megállapodást a könyvtárak a forgalmazókkal vagy a kiadókkal kötik.

Az európai könyvtáraknak bele kell törődniük abba, hogy a licencszerződések az esetek többségében az amerikai jog alapján készülnek. A szerződés szövegének lefordítása a szerződést kötő nyelvére azonban természetes elvárás lehetne.

Konzorciumok. Az adatbázisok, mint információforrások a könyvtárak számára nem olcsó lehetőségek. Ezért a '90-es évektől kezdve könyvtári konzorciumok keletkeztek az adatbázisok közös használatára. A konzorcium terminus a '70-es évek elején az amerikai könyvtárakban jelent meg, együttműködés, kooperáció, koordináció értelemben. A konzorciumok száma az USA-ban ekkor a korábbi évtizedekhez képest ugrásszerűen megemelkedett. A legnagyobb és legismertebb amerikai konzorcium ma az OCLC (Online Computer Library Center) és a WLN (Washington Library Network).

A konzorciumok működését, tapasztalatcseréjét támogató fórum az ICOLC (International Coalition of Library Consortia, Európában az e-ICOLC). Kb.

150 konzorcium adatai és dokumentumai a <http://www.library.yale.edu/consortia> oldalon találhatóak.

Európában jelenleg mintegy 30 konzorcium működik. Közülük több éve szilárdan őrzi pozícióját és szélesíti tevékenységi körét pl. a fin FinElib vagy a dán DEF.

Az Open Society Institute és az eIFL program mintegy 39 közép-, kelet- és dél-európai területű, valamint balti és dél-afrikai köztársaságot támogat, közöttük is alakultak konzorciumok az elmúlt években.

A könyvtári konzorciumok legfontosabb iránya az európai országhatárokon átívelő kapcsolódás lehet (pl. GASCO – Németország, Ausztria, Svájc, SELL – Görögország, Spanyolország, Olaszország).

Cseh és szlovák könyvtári környezetben a legismertebb működő projektek közé tartozik az EZB – (Elektronische Zeitschriftenbibliothek), amely valamennyi könyvtár elektronikus folyóiratához biztosít hozzáférést, és a JIB (Egységes Információs Portál), amely különböző információforrások teljes szövegű dokumentumait szolgáltatja.

(Prókai Margit)

Lásd még 179

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Múzeumok, levéltárak

Lásd 184, 187

Kiadói tevékenység

04/277

ANDERMANN, Heike – DEGKWITZ, Andreas: Neue Ansätze in der wissenschaftlichen Informationsversorgung. Ein Überblick über Initiativen und Unternehmungen auf dem Gebiet des elektronischen Publizierens = Bibliothek. 28.Jg. 2004. 1.no. 35–59.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Új kezdeményezések a tudományos információellátásban. Áttekintés az elektronikus publikálás területén történt kezdeményezésekről és vállalkozásokról

Elektronikus folyóirat; Elektronikus publikáció; Folyóiratárak; Kutatás információellátása; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A kutatás áttekinti és felméri az elektronikus publikálás helyzetét és fejlődését. Négy tevékenységi terület kezdeményezéseit és vállalkozásait mutatja be: „új üzleti modell”, „a tudományok önszerveződése”, „az együttműködés új formái”, és „költségcsökkentés együttműködéssel”. Kitér a lektorálás